

به نام خداوند بخشنده و مهربان

گفت و گوی حُسن و عشق

(تحلیل داستان سلمان و اَبسال در روایات ابن سینا،
خواجه نصیرالدین طوسی، ابن طفیل و جامی)

مؤلف: جعفر منش

انتشارات تیرگان

سرشناسه: جعفر منش، مژگان

عنوان و نام پدیدآور: گفت و گوی حسن و عشق: تحلیل داستان سلمان و افسال در روایت ابن سینا، خواجه نصیرالدین توسی، ابن طفیل و جامی / مژگان جعفر منش

مشخصات نشر: تهران: تیرگان، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۱۱۲ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۲۴-۰۴۹-۰

وضعیت فهرست نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس

موضوع: جامی، عبدالرحمن بن احمد، ۸۱۷-۸۹۸ ق، سلمان و افسال - - نقد و تفسیر

موضوع: شعر فارسی - - قرن ۹ ق. - - تاریخ و نقد

رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ ی ۷ ج ۷ PIR۵۶۹۹

رده بندی دیویی: ۸۴۱/۳۳

شماره کتابشناسی ملی: ۳۵۲۹۵۵۵

انتشارات تیرگان

تهران، صندوق پستی: ۱۱۴-۱۷۱۸۵، تلفن: ۸۸۸۱۳۰۵۹ و ۰۹۱۲۶۱۱۱۵۱۲

Email: tati_pub@yahoo.com/ www.tirganpub.ir

گفت و گوی حسن و عشق

تحلیل داستان سلمان و افسال در روایت ابن سینا، خواجه نصیرالدین توسی، ابن طفیل و جامی

مؤلف: مژگان جعفر منش

طراح جلد فروغ بیژن

لیتوگرافی صدف • چاپخانه مهارت • صحافی مهرگان

نوبت چاپ نخست: ۱۳۹۳ • شمارگان ۱۰۰۰ نسخه

شماره نشر: ۲۰۲

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۲۴-۰۴۹-۰

قیمت ۷۵۰۰ تومان

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۵
بخش اول:	۹
کتاب‌شناسی سلمان و اِسمال	۹
روایت‌های مختلف داستان	۱۱
روایت حنین ابن اسحاق	۱۱
در روایت حنین ابن اسحاق چه نکاتی وجود دارد؟	۱۷
روایت اول از خواجه نصیر طوسی	۱۹
قصه‌ی سلمان و اِسمال به روایت ابن طقیل	۲۵
در روایت «ابن طفیل» چه مطالبی آمده است؟	۳۷
صورت دیگر از روایت «خواجه نصیرالدین طوسی»	۳۸
روایت ابن سینا	۴۰
روایت ایرانی قصه‌ی حی بن یقظان از ابن سینا	۴۰
منتخبی از روایت ایرانی قصه‌ی حی بن یقظان با نگارش جدید	۴۲
بخش دوم:	۴۷
نقش ساختارگرایی در تحلیل داستان	۴۷
لوی اشتروس و جامعه‌شناسی ساختارگرا	۵۳
نظریه‌های ساختارگرا در ادبیات	۵۴
مکتب ادبی	۵۶
ادبیات داستانی	۵۸

۵۸	تعریف داستان
۶۰	عناصر داستان
۶۰	زوایه‌ی دید
۶۲	شخصیت
۶۳	طرح و پیرنگ در داستان
۶۳	الف) طرح
۶۳	ب) پیرنگ
۶۴	عناصر ساختاری پیرنگ
۶۴	گره افکنی
۶۴	کشمکش یا جدال
۶۵	بحران
۶۶	اوج داستان
۶۶	گره‌گشایی
۶۶	گفت‌وگو
۶۶	توصیف
۶۶	صحنه
۶۷	بخش سوم:
۶۷	ساختار داستان سلمان و اِیسال به روایت منظوم جامی
۷۴	تحلیل داستان سلمان و اِیسال جامی
۷۴	شرح داستان
۹۵	بخش چهارم:
۹۵	تأثیر مذهب گنستیسم در روایت جامی
۹۷	رمز و داستان رمزی در سلمان و اِیسال
۹۸	مقایسه‌ی سلمان و اِیسال
۱۰۱	مهم‌ترین روایت‌های سلمان و اِیسال به فارسی
۱۰۳	شرح حال جامی
۱۰۹	کتاب‌نما

تبیین جهان و توجیه حضور انسان همواره دغدغه‌ی ذهن بشر بوده است. بررسی آثار اندیشمندان از جنبه‌های گوناگون، انتقال تجربه از طریق نشانه‌های زبانی می‌باشد. از آن‌جا که ساختار متن ادبی و داستانی با تکیه بر مجموعه‌ای از مناسبات درونی نشانه‌های متن است، روش یا نظریه‌ی ساختارگرایی ادبی، کوششی است برای راه‌یابی به دنیای نشانه‌های هر اثر ادبی و فلسفی؛ یعنی کشف رمزگان و نشانه‌های تازه‌ی آن و فهم روابط درونی آن‌ها. در داستان سلمان و افسال موضوعاتی مطرح است که امروز هم ذهن‌ها را به خود مشغول کرده است؛ نبرد عقل و شهوت یا روح و جسم. اگر چه راه‌های رسیدن به حقیقت متنوع است اما این داستان راه دیدن را برجسته کرده است و مسأله‌ی رؤیت در قرآن به فهم این دیدن، کمک می‌کند؛ طرح یک مسأله «از آن روی که سوی دیگری است»^۱ تبیین فهم‌های مختلف از یک موضوع در ماندگاری آثار مؤثر است و زمینه‌ای برای تولید فکری تازه و فهمی نو می‌شود. ابن سینا در بخشی از ادب فلسفی - عرفانی خود به سلمان و افسال پرداخته است؛ در پژوهش قضا و قدر هم اشاره‌ی کوتاهی به داستان رمزی سلمان و افسال دارد. در نمط نهم اشارات^۲، سلمان را وجود فیزیکی

۱. «ورقی فرض کن یک روی در تو یک روی در یار، یاور هر که هست، آن روی که سوی تو بود خواندی، آن روی که سوی یار است هم بیاید خواندن» موجد، م، ع، مقالات شمس، ص ۲۲۸.

۲. ابن سینا، اشارات و تنبیهات، ص ۱۷۳.

و دنیایی معنا می‌کند و ابدال را مثلی برای رتبه و درجه در عرفان می‌داند. سپس به روایت ابن طفیل می‌پردازیم آن مرد اندلسی؛ قصه‌ی حی‌بن یقظان ترکیب کرده و تألیفی نو متکی به آرای فلسفی خود به رشته تحریر درآورده است و داستان را به شکلی شبیه داستان حضرت موسی (ع) و رها شدن وی در گهواره و ماجرای زنده ماندن و بزرگ شدن او می‌آورد. حی‌بن یقظان در تنهایی می‌بالد و از طریق حواس خود و شناخت عوالم محسوس به فهم و ادراک حقایق معقول کشیده می‌شود و از طریق مکاشفه به آنچه که پیامبران آورده‌اند، می‌رسد. به اشاره باید گفت جوهر دیدگاه ابن عربی^۱ در فهم وحی همین است و جای بحثی جداگانه دارد. ابدال مردی دیندار اما اهل تأویل بود و به ظواهر دین قناعت نمی‌کرد؛ در داستان حی‌بن یقظان دوستی ابدال را غنیمت می‌شمرد و از او دین و ریان و آداب اجتماعی را فرا می‌گیرد. ابن طفیل می‌خواهد بگوید راه درون و برون برای رسیدن به حق یکی است. آنچه ابدال از طریق شریعت گرفته حی‌بن یقظان از طریق فطرت می‌یابد.

ابدال اهل تأویل است و حی‌بن یقظان اهل ظاهر است. به نوعی اندیشه‌ی افلاطونی و ارسطویی بین این دو در نوسان است و این داستان میانه‌روی - خیرالامور اوسطها - ابن طفیل را معقول جلوه داده است که چگونه عقل و دین با هم جمع می‌شوند و موضعی اعتزالی می‌گیرند که به شرح خواهد آمد. آنگاه به کار خواجه نصیرطوسی می‌پردازیم که خود سه روایت مختلف از این داستان نوشته است و سرانجام به تفصیل به اورنگ دوم از مثنوی «هفت اورنگ جامی» به نام «سلامان و ابدال» می‌رسیم. داستان با تشبیهات و تمثیلات خواجه نصیر و دیگران پیوند ندارد بلکه کار خود جامی است که بعد از تعریف ساختارگرایی و تبیین ادبیات داستانی از این دیدگاه روایت جامی را تحلیل خواهیم کرد. موضوع داستان سلامان و ابدال تقریباً در همه‌ی

روایت‌ها یکی است اگرچه نقش شخصیت‌ها و بازی آن‌ها گاه برعکس و در صورت‌ها متفاوت است.

آوردن مطالب اخلاقی، اجتماعی، علمی، فلسفی و سیاسی به نشر و نظم در قالب قصه و حکایت در همه‌ی جوامع بشری از زمان‌های گذشته تا حال جریان دارد. بررسی داستان‌های تمثیلی و رمزگونه مانند کلیله و دمنه و بوداسف و بلوهر، بهرام چوبین و داستان‌های زیبای مثنوی معنوی، منطق الطیر عطار و... در همین راستا است. در این نوشتار با آوردن داستان سلمان و ابسال و به ضرورت، حی بن یقظان به روایت ابن سینا، خواجه نصیر، ابن طفیل و جامی و به خصوص تحلیل محتوای فلسفی و نمادین آن آورده شده است. خواننده را به تأمل و تفکر دعوت می‌کنیم و آن‌گاه که به روایت جامی رسیده‌ایم با دقت بیش‌تری از نظر ساختارشناسی بررسی کرده‌ایم. اگرچه در ظاهر امر به نظر می‌آید که در این زمینه کارهای زیادی شده است، اما بی‌گمان می‌توان گفت تمامی آثاری که به سلمان و ابسال پرداخته‌اند جنبه‌های کلی و بحث‌های فلسفی، عرفانی یکسانی را به تکرار آورده‌اند. تحلیل ساختارشناسی آغاز راهی در این نوع بررسی‌ها است.